

IKONOSZTÁZ A VILÁG VÉGÉN (II.)

Regénykenotáfium

DRAGAN JOVANOVIĆ DANILOV

S amíg Danilo kollégái, Fulbright- meg ilyen-olyan állami ösztöndíjakkal megtámogatva már nagyban kóstolgatták az amerikai egyetemek, majd Oxford és Cambridge elit szellemiségét, addig Danilo egymaga utazott el Franciaországba, méghozzá vonaton, és abból a pénzből, melyet hosszabb ideje úgy kuporgatott össze. Szeretett utazni – az utazás ugyanazt jelentette számára, mint részt venni egy színházi előadáson. Összecsomagolt egypár könyvet, hozzácsapta két legjobb ingét, s ezzel a poggyással érkezett Párizsba azzal a céllal, hogy összejárva az ottani könyvtárakat meg antikváriumokat, folyóiratokban szétszórt esszétet hajtson fel Rimbaud-ról, sőt könyveket is, hogy tanulmányt írjon erről a csodálatos charleville-i ifjúról. Kezdetben egy deszkabarakkban lakott Párizs egyik szegényes külvárosában, valójában egy tyúkolra emlékeztető, nyomorúságos menhelyen, csak később sikerült egy csöppnyi padlásszobába költöznie az Avenue Kléberen, ahol a szobácskát egy kóbor macskával osztotta meg, melyet Kurtizánnak nevezett el. Reggel, ébredés után (az alvást követő szokásos fix első adagja gyanánt) fölhajtott egy pohárka konyakot. Mindig, amikor kilépett lakásából, azaz elhagyta vackát, úgy érezte magát, mint a lyukból előbúvó egér. Párizsban szobafestésből, szemétkihordásból és abból tartotta fenn magát, hogy az önkiszolgálókban és a boltokban összeszedte a hulladékpapírt meg a kartondobozokat. Ebből a pénzből egy-két ritka, Rimbaud-val foglalkozó könyvet is megvett A könyvmolyhoz címzett, Szajna-parti antikváriumban. Néhány hónap múltán Danilo párizsi napjait elképesztő

véletlenek színesítették meg. Sorra végigjárta az eldugott, kis régiségboltokat, napokat töltött el könyvritkaságok után kutatva és azt a lelkeséget keresve, amelyben a magáéra ismerhet. Összebarátkozott Michael Potoczkival, a zsidó antikváriussal, ő megengedte Danilónak, hogy – az ódon kötetek misztériumának bűvöletében – kedvére kutakodjon pompás birodalmában.

– Ezek a könyvek itt, a polcon, a jobb kezed felől, olyan kötetek, amelyekről kevesen tudnak. A világ titkos könyvtárához tartoznak – mondta Potoczki úr.

Az említett úr időnként vasárnapi, családi ebédekre hívta meg Danilót. Ezeket az ebédeket bizonyos választékos előkelőség lengte be, emiatt maradtak neki emlékezetesek. Három óra körül madame Potoczki, Michael és két gyönyörű lányuk asztalhoz ültek. Ezek a halk szavú emberek finoman és tartózkodóan élvezték Isten ajándékait.

Potoczki úr néhány darab rendkívüli szépségű üvegneműt mutatott meg gyűjteményéből.

– Ez a henger alakú pohár kobaltkék üvegből készült, 13,5 centiméter magas, szára rövid, és csillag alakú, vaskos talpazaton áll.

A pohár palástját, két vízszintes sorban, tizenöt ovális, domborműves medalion díszítette. Matt csiszolással készült fürdőhelyi látképet ábrázoltak, megfelelő képaláírással mindegyik alatt. Az egyik, szeszélyesen indázó, aranyozott palmettákkal kitöltött érmébe az 1830-as évszám volt bevésve, alatta pedig az IN KARLSBAD és a Per memoria felirat. A pohár talpán olvasható D. B. iniciálé elárulta, hogy a pohár Dominique Binam munkája. Aztán itt volt még egy remekművű, fehér zománccal díszített, téglalakú üvegpersely. A fedelén egy kislánnyal meg egy kisfiúval, amint kint, a természetben labdáznak, az oldalain pedig vérpiros cseresznyékkal mosolygó, virágos ágakkal. A vasveretes doboznak ezenkívül díszes fogantyúi és alacsony lábai voltak.

– Látod, ezt a két darabot azért is mutatom neked, mert éppen Belgrádban vettem őket egy régiségkereskedőtől még 1971-ben.

Amikor az ember hosszabb időre egyedül marad, különös érdeklődés ébred benne a tárgyak – figurák, porcelánfélék, régi festmények, könyvek iránt. Michael Potoczki még inkább felszította Danilónak a régi, ritka könyvekhez meg térképekhez fűződő szenvedélyét. Egy alkalommal neki ajándékozta Rimbaud Les illuminations-jának igen régi és nagy

értékű kiadását, ezt azután Danilo mindenüvé magával vitte, mint valami fétist.

– A hajdan kori térképek bővölete örök – mondogatta Potoczki úr.
– Itt van, mondjuk, Atlantisznak ez a mappája, ez a számtalanul sok hajtogatás nyomait viselő, töredező, elvásott pergamenlap, olyan rejtélyt tár elénk, melyet bizony nehéz megfejteni.

A Michael névre hallgató könyvszauroszt jó ember volt, és megvolt az esze is hozzá. Méltóságteljes alakja valamelyik késő római császárra emlékeztette Danilót.

Bármilyen fájdalmas is, az élet, a puszta élet, csupán üres keretet, lakatlan csigaházat nyújt mégis. Egyedül a művészet az, amely ezeknek a kereteknek teljességet kölcsönöz, és életsorssá avatja, fejtegette Michael Potoczki egyfajta tántoríthatatlan belső szenvedély pírjával az arcán, melyről kívülállónak csak sejtelme lehetett.

Michael antikváriuma a rejtély izgalmát jelentette Danilónak. A legnagyobb könyvritkaságok kövéren, lomhán, mint a túl hizlalt disznók, heverték a polcokon. Danilo nemigen kedvelte a vastag fóliánsokat, különösen az agyonzsúfolt regényeket nem, ahol a mértéktelenül sok részletben elhomályosul az eredeti szándék. Szívesebben vette kézbe az átgondoltan korlátozott terjedelmű műveket, amelyekben a precíz szóhasználat magától értetődik.

Ezeket a hónapokat Danilo mintegy holdkórosként vészeltte át, úgyszólván a szemét nem nyitotta ki. Még nem tudta, amit pedig minden középkori utazó tudott, hogy az igazság a keresésben rejlik, nem a fölfedezésben. Párizs pedig oly gyönyörű volt, különösen az októberi esték fényeiben. Sötét és szemkápráztató titkaival megrészegítette a megalopolisz ritmusa. Párizs, a tolvajok, transzvesztiták és bűnözők városa, meg a másik, az úri, burzsoá, parfümtől illatozó Párizs. Ez volt az egyetlen város a világon, ahol Danilo neuraszténiás, spleenes lelki-világa, legalább egy pillanatra, a gondtalan flaneur lelkiségét ölthette fel.

A nagyváros nagy pusztaság – olvasható a költő hátrahagyott írásában, s amikor ezt leírta, minden bizonnyal a világ legnagyobb városára, Babilonra gondolt. Vagy a pompás Ninivére, vagy Tirnek erős várára, vagy a népes Edomra. Manapság mindezek a hajdan híres városok évszázadok homokjától belepert halmok csupán. Esetleg csupasz kövek, amelyeken a halászok hálóikat szárítják. A valamikor nagy

hatalmú városok soha többé nem támadnak fel hamvaikból, hogy megcáfolják a próféta szavát. Danilo szemében Párizs fontos metafora volt, de ugyanakkor egyfajta závar, retesz is, egy kozmográfia a maga ősképi alakjában. Ez a száz kisebb városból álló, csodálatos urbánus pusztaság, úgy tetszett, éppoly megfoghatatlan, mint – egyébiránt – maga az ember. Parttalan száműzöttségében és magányában úgy haladt „valamiféle teljesebb szabadság felé”, hogy közben szüntelenül fülelt, hallgatta a megalopolisz lüktetését, minden szívdobbanását. Annak a szegény embernek a bőrében érezte magát, aki tanácsot kért a nagy festőtől, hogyan lehetne maga is gazdag és híres. Ezért hajlandó kenyéren és vízen élni, csak sikerüljön. No, és tudják-e, mit felelt a festőhíresség? Azt mondta:

– Kár a gőzért, fiatalember. A siker ott van, ahol pezsgőt isznak, és kaviárt esznek.

Egy pillanatban Danilo utánaszámolt, s látta, hogy a maga elvesztségében és szenvedély fűtötte vágyában egy időben hét nővel tart fenn kapcsolatot, akik közül az egyik spanyol flamenco táncosnő, két másik pedig közönséges szajha volt.

– Micsoda remekbe szabott, hétágú gyertyatartója a szexnek! – tűnődött el Danilo.

A promiszkuitást, ezekben a hónapokban, egyfajta mentsvárnak érezte. Éjszakai mulatók körül kóborolt (ő, Danilo, a valamikori szemérmes ifjú), bejárta a képtárakat, színházakat, parktereket, mindezt abban a reményben, hogy összefut Monique Zanzibarral, egy érzéki, telivér venezuelai nővel, aki jellegzetes dél-amerikai hangsúllyal beszélte a francia nyelvet. Ehelyett mindenütt vénségekbe meg nagyikba botlott, főként német meg svéd turistákba, akik öreg napjaikra becsatangolták a világot, hogy életükben még minél többet lássanak belőle. Esténként a késő éjszakáig nyitva tartó könyvesboltokban töltötte idejét, ezek ilyenkor tele voltak magányos sétálókkal, egyetemi diákokkal meg elmagányosodott nőkkel. Roppant megörült, amikor a verses kiadványoknak fenntartott polcon rábukkant kedvenc költője, Miodrag Pavlović egyik kötetére Gallimard kiadásában.

Egy alkalommal ebédelni tért be egy szegényes munkásmenzába. Gulyást, salátát és két deci vörösborot rendelt. Az első néhány falat után azonban, amikor szájához emelte a poharat, női arcot pillantott meg az ital tükrében. Elképedve nézett körül, de a tulajon meg a pincéren kívül

nem látott senkit a helyiségben. A bort a padlóra lötytyintette, majd újra töltött. Ekkor még egyszer vizontlátta a szépséges hölgyet, még pillogott is a szemével. Most már bosszankodva, megragadta a poharat, és gondolkodás nélkül, egy hajtókára kiitta.

Kíváncsiságból olykor-olykor ellátogatott a leghíresebb párizsi kabaréba, mely szinonimája volt a főváros élvhajhász éjszakai életének, a Folies-Bergéres-be. Százhusz esztendeje, amióta fennáll, ez a revüszínház (melyet a híres festő, Toulouse-Lautrec örökített meg vásznain, a törpe, aki a Moulin Rouge meg a Folies-Bergére között töltötte éjszakáit) hiányosan öltözött, hosszú lábú szépségek pódiuma volt, s itt lépett fel a feledhetetlen Joséphine Becker is. A nézőtéren pedig néhanap megjelent egyik-másik filmszínész is, olyanok, mint – mondjuk – Sophie Marceau vagy Juliette Bonush. Körülöttük, az olcsó dicsőség meg a könnyű pénzszerzés lehetőségétől megrészegülten, unalmas legyekként röpdöstek a paparazzók. Társtalanságában Danilo eljárógatott a burleszk színházakba, dzsesszklubokba, bárókba meg az agyoncicomázott éjszakai mulatókba, ahol csipkeharisnyában meg kurta szoknyában elragadó pincérlányok cikáztak az asztalok között, és felszolgáltak. A transzvesztiták, homokosok és lesbikusok nyüzsgésében úgy érezte magát, mint egy hullaházban. Egyszer, amikor egy ilyen klubból kilépett az éjszakai város neonfényes hisztériájába, vett egy Figarót a kioszkban, majd átfutotta a címeket:

A HOMOKOS FESLETTSÉG BAJNOKA TÁLCÁN KAPTA A MEGÉRDEMELT DESSZERTET! A POPZENEI CSILLAG AIDS-ET SZEDETT FEL! Danilo részvétellel gondolt ezekre a fiúkra, akik féltelen promiszkuitásban élő gayekként az önkívületig basznak, dognak és szopnak autóüléseken, éjszakai klubokban, illemhelyeken meg hotelszobákban, amíg csak ki nem szikkadnak, és rettenetes kínok között bele nem pusztulnak.

Tavasszal a nők csípejében a szex sötét pávakakasai berzenkedtek. Holdtöltekor Françoise-t valami megmagyarázhatatlan nyugtalanság fogta el, amit alig-alig tudott elhessegetni. Mielőtt a Szajna-parti Cordier-galériában, Dado Đurić képkiállításán megismerkedett volna Danilóval, Françoise kereste a módját, hogy kievickéljen félresikerült szerelmeinek hinárjából. Jó néhány ipsével járt, egyikük pláne néger volt. S akkor szerelembe esett. Danilo a lány Desvauh utcai lakásának kü-

szöbét egy csokor skarlátvörös rózsával lépte át, úgy, mintha szentélybe lépne, ahol papnóként az oltárnál Françoise várta, teltkarcsúan, és készen arra, hogy elhalmozza őt szerelmének ajándékaival. Az embe-
reket, akik szeretnek, fény ragyogja be. Françoise azonban nem tartozott a kifejezetten erotikus töltetű nők közé, akiknek szexepilje nem ismer határokat. Inkább átszellemült volt, telis-tele lappangó Erósszal. Danilo és Françoise órák hosszat tusoltak együtt. A mód, ahogyan a lány szappanozta és mosta a melleit, abban annyi gyengédség volt. Danilo a tarkóját szerette nagyon-nagyon, annyira elbűvölő volt, amikor Françoise kontyba tűzte a haját. Szerette a szája mozgását, amíg Ady- és Petőfi-verseket mondott csodaszép magyar nyelven. Ő egyébként, Danilóval ellentétben, a francia költők közül azt a kapatos szatírt, Verlaine-t szerette inkább, akit a párja Danilo Kiš légiés fordításában ismert. Ennek a holdkórosnak a költészete olyannyira hamvasnak, a maga festői és zenei valőrökben mért gazdagságában annyira lebegően könnyednek tetszett, hogy Françoise úgy érezte, Verlaine versei – szó szerint – valami olyanféle evolúciós forrósággal melengetik, hogy a nyelv, leküzdve a nehézségeket, olybá lett, mint a holdsugár.

Françoise Erdődy magyar grófi család sarja volt egy cseppnyi francia vérrel az ereiben és olyan bőrszínnel, amely fehér volt, mint az elefánt-csont. Lelke legmélyén, csupán magával törődve és nagyszerű tehetségének hódolva, magányos ember volt. Danilónak, miközben kristálytiszt, kifogástalan, minden mellézköngé nélküli hangzásban, tökéletes zenei mondatokban és nagy kifejezőerővel, belülről adott elő műveket, feltárta a zene mélységeit. A férfi ilyenkor csukott szemmel, hosszan-hosszan elhallgatta a gordonkának a kecses ujjak nyomán kélt, ezüstös, halk danáját. Françoise bezárkózott a lakásába, és közeli kolléganője, Pascal diszkrét zongorakíséretével, napi tizenkét órát is gyakorolt. Olyan hangszeren játszott, amely még 1712-ben készült, maestro Michele Angelo Guarani bolognai műhelyében. Ha mi keserűség lakozik a lélekben, a legnagyobb is, az mind a gordonkára van bízva. Ez a hangszer, sokkal inkább, mint bármely másik, tartálykocsiszámra képes tárolni e világ bújából-bajából. Előfordult, hogy a húrokon futkosva Françoise a „kék hangjegy” néven ismert állapotba került. Ez az a lelkiállapot, amikor az előadóművész játszik vagy improvizál, s amikor annyira beleéli magát játékába, hogy teljesen elfeledkezik a körülötte levő világról. Az

ilyen önkívületi állapotban a virtuóznak az a csodálatos érzése támad, hogy ő mindenható, valóságos isten. Michael Stocker, az Odesa American zenekritikusa azt írta, hogy a fiatal Françoise Erdődy olyan fenégesen és az ösztönös beleézés olyan hihetetlen fokán játszotta Rahmanyinovot, hogy könnyekig meghatotta a közönséget, úgyhogy háromszor kitapsolták. Kislány korában, ötévesen, csellón kezdett tanulni. A moszkvai konzervatóriumon folytatta tanulmányait Kaljanov, majd a világhírű Rasztropovics növendékeként. Sokféle művet játszott, a korai barokktól Bachig, Mozartig, s jelenkori szerzőktől is nemkülönb. Műsorán szerepelt Bach Három duettje, Boccherinitől a Szonáta két gordonkára és Joplin Ragtime-ja, a saját hangszerelésében. Ezenfelül Julius Knegel lipcsei zeneszerző és gordonkaművész, valamint Gustav Holst szerzeményei is. Danilo legszívesebben Debussy gordonkára és zongorára írt D-moll szonátáját hallgatta kedvesének előadásában, amikor is Françoise, amint azt egyik kritikusa feljegyezte, „könnyedén oldott meg egész sor bonyolult technikai, formai és interpretációs problémát, miközben új meg új tempóbeli és hangulati változatokkal szolgált szüntelenül”. Hasonló előszeretettel hallgatta Edvard Grieget, Észak e gyengéd lírikusát is, különösen szóló gordonkára írt Monológját, amely a norvég népi táncok ritmusát kelti életre.

A barna nők tele vannak szesszel, a szőkék pedig tejjel, olvasta el Danilo valahol Hamvas Bélánál, akit hősünk egyik kedves barátja, Sava Babić fordítgatott szerbre. Danilónak, noha nem volt alkoholista, mégis a barna csajok tetszettek jobban. Françoise pedig bűbájos, fekete hajú, kikristályosodott nőiességről árulkodó, csupa lélek nő volt. Az afféle női szépséget, amely nem párosul lelkiekkel, gyengédséggel és törekénységgel, Danilo elviselhetetlenül harsánynak érezte. A filmszillagok klasszikus szépsége mindig is hidegen hagyta. Ellenkezőleg, névtelen női arcok vonzották, mondjuk, valamely asszony szokatlanul simára nyalt haja, egy-egy érdekes profil, rejtélyes mosoly az ajkak körül. Kedvtelve elnézte Françoise-t, ahogy simogatja szép, szürke kandúrját, Fellinit, ahogyan rágyújt, vagy amint elnyomja a cigarettát. Mi több, megállapította, hogy a nő jelleme meg a között, ahogyan cigarettára gyújt, alkalmasint bizonyos összefüggés van.

Egy ízben, amikor feltárcsázta Françoise-t, néhány másodperc elteltével Danilo egy negédeskedő hangot hallott a kagylóban:

– Drágám, oldd meg a vastag derékszíjad, és nyisd szét a nadrágod annyira, hogy kivehesd azt, ami akarattalan játékszerekké tesz minket, nőket . . . Megteszed ezt nekem, csak nekem, kedves? Szólj, ha kivetted, drágám!

– Előkotortam, na! – fakadt ki Danilo, mivel azonnal rájött, hogy a postai automata, véletlenül-e vagy sem, a telefonos szexet szolgáltató forró vonalat kapcsolta, ő maga pedig belement a játékba, amibe véletlenül belecsöppent.

– Mért is nem vagyok ott, hogy simogassam őt? – suttogta a távszerető.

– Ó, milyen forró vagyok. Egy telefoncsókot küldök neki. Jó nagy, nyelvcsuszit a vöröslő fejecskéjére. Örülnék, ha már nagy és kemény volna. Játszadozol már vele, kedves?

– Igen, szerelmem – hagyta rá Danilo.

– Látod, kedves, a múlt héten a barátnőm meg én, bizony, nagyon csintalanok voltunk. Elmesélem, mi mindent csináltunk, addig mesélem, amíg ki nem röpül a mag szépséges fütykösödből. Előbb azonban ígérd meg, hogy szorgalmas leszel. Nézd, én is simogatom magam. De szeretném, ha itt volnál, mellettem, és simogatnánk egymást a végkimerülésig. Hát most ez van, a magam kezével kell megvigasztalnom kéjsóvár puncimat. Tüzelek, mint a szuka. Figyelj, már kimorzsolgatom a csiklóm, kikandikál belőlem, úgy megmerevedett, mint valami kis nyálkás angyalbögyöllő. Most pedig, ígéretemhez híven, elmesélem, mit csináltunk én meg Katerine barátnőm.

– Fáj a faszom, miattad is, meg a kibaszott Katerine barátnőd miatt is – szitkozódott Danilo szaftos szerb nyelven, és lecsapta a kagylót.

Majd belehemperedett a tollas ágyba, és átengedte magát a Françoise-ról való álmodozásnak. A nőt, rajzoltak fel gondolataiban az olvasmány- emlékek, maga az ördög tanította meg rá, hogy a bizonytalanság és a megkísértés rejtélyének dicsfényével övezzé fel magát, így aztán a nő veszedelmes praktikáinak áldozatául esett ifjú ember, akarva-akaratlanul bűnbe esik, melynek jelét tüzes vassal a jószág bőrébe süttött billogként viseli magán. Ekkor eszébe jutott, hogy egyedül Potoczki úr adott igazán jó tanácsot arra nézve, hogyan szabaduljon meg magányérzetétől.

– Ha meg akarsz szabadulni magányodtól, fiatalember – mondta –, akkor oda indulj, ahol magadban vagy, nem pedig oda, ahol tolongás,

tömeg, a plebs van. Mert az élet sivársága csak olyképpen gyűrhető le, ha éljük ezt a sivárságot, mindenestül belerévülve.

S csakugyan, Danilo tegnapelőtt még krízisben volt, alig-alig tudta lecsitítani mellkasában azt a veszett szívdobogást, ma reggelre pedig, lám, légiesen könnyed léptekkel sétál Párizs utcáin. Feldobta a szaxofon elbájoló fecsegése a sarkon, meg az a gondolat, hogy hamarosan viszontlátja Françoise-t, és élvezni fogja ennek az annyira gyönyörűen, éterien anyagtalan nőnek a jó illatú jelenlétét.

Danilo meg Françoise a lány fehér Vespáján robogva járták be Párizst. Tudatában sem voltak, milyen szerencsésük van, ahogyan a bolondok sincsenek tudatában örülségüknek. Összel, amikor elállt az esőzés, és megjöttek a fagyok, voltak pillanatok, amikor szobájuk szinte teljes sötétségbe borult. Françoise vénuszdombján, mely összegömbölyödött, nedves sünikére emlékeztetett, megcsillant a vörös-fekete, sörtés szőrzet. Ölekezés után a tüzes dobkályha mellé kuporodtak, és sörbetet kortyolgattak citrommal. A mindinkább erősödő, hevesebbé váló szél egykettőre szétlebbentette a függönyöket, és belopta jeges leheletét, úgyhogy a szoba beleremegett, s megkocogtatta a falakra kiaggatott képeket. Françoise nem beszélt túl hangosan. Amikor váratlanul elhallgatott, megkondukt a sétálós falióra. A lépcsőházban sötét volt. Valami furcsa, sápatag fény szűrődött be a lebocsátott ablakredőny keskeny kis repedésén, és ömlött el az ott levő tárgyakon: a szalmán, a szétvert nyúlketreceken, a masszív lépcsőkorrlátón, amely kihegyezett fém rudakból és folyami kavics meg cement keményre döngölt habarcsából készült. Váratlan fordulattal Françoise görcsösen megragadta Danilo kezét, és levezette őt a Szajna-partra. Torkukban dobogó szívvel futottak odáig. Útközben elvéve találkoztak egy-egy sétálóval. Nyulaknak se híre, se hamva. Madaraknak se. A füst páráként ködölt a hártavékony jég fölött. Kavicsot dobáltak a jégre, és elnézték, milyen könnyen belyukad.

Igazában pedig (mint később kiderült), Danilót és Françoise-t, azon a rejtelmes kémián kívül, amely férfi és nő között létezik, az hozta össze, hogy mindketten sajnálatot éreztek a gazdátlan macskák meg a kóbor kutyák iránt, valamint, hogy egyként szerették a művészetet, a művészek közül pedig kiváltképp Leonor Finney-t, Max Ernstet, lelkiekben, szellemiekben mindkettő sokkal de sokkal gazdagabbnak tetszett nekik

Picassónál vagy Paul Delvaux-nál. Előkelő, úri benyomást keltő, valóban remek pár voltak, annyira fölötte álltak a világnak. Françoise a maga eszményi emberét látta Daniloiban, a művelt, turgenyevi típusú, de belül csupa szenvedély, csupa érző úriembert. Ő pedig Françoise-ban egyet azok közül az asszonyok közül, akik egy személyben szeretők és barátok is, de nem Káin fajtájából valók, gyönyörű, de veszedelmes asszonyt, aki mindent egyesített magában, ami az élet. Mielőtt megismerkedett Françoise-zal, a nők Danilo szemében hazug és álszent, merkúri lények voltak. Amikor szakított legutóbbi szerelmével, vagy pontosabban, amikor kedvese végérvényesen elment egy másikkal, kihajított mindent, amit ajándékol kapott tőle: a könyveket, pólókat, parfümöket, kidobott mindent egyetlenegy emléken, annak emléken kívül, ahogyan a haját meg a kezét simogatta az a lány. Attól fogva távol tartotta magát a szerelemtől.

Tavaszonként az Émile Desvauh utcában Danilo Kiš méltóságteljes, nyúlánk alakjával találkozott, aki már pitymallatkor, amíg Párizs fölött a hajnal hasadt, betért a közeli bisztróba a reggeli kávéra és kenyérra.

– Ez Kiš, Danilo Kiš, a mi nagy írónk – magyarázta Françoise-nak az utca másik végén ballagó magas, elegáns férfira mutatva.

Françoise-t egyszer elhozta Szerbiába, Duna menti kis szülővárosába. Arlaup Kozlovski csárdájában, kockás asztalterítőn, tormás-tejfölös, a la Budaváros csukasültet ettek, Mariola Bukureste hajósbort ittak hozzá, s utána hosszan simogatták egymás kezét. Danilo ezt a jelenetet egy másikkal kötötte össze, egy olyannal, amely mélyen az emlékezetébe vésődött. A Tom Jones című film egy jelenetéről van szó, arról, amikor a két főhős, a filmbeli pár, ebédel. Kétségkívül, ez volt az egyik legszebb erotikus jelenet, amelyet valaha is látott filmen. Csupa-csupa feszültség, amely oly ékesen bizonyította, micsoda gyönyörűeket lehet mondani a szexről koitusz nélkül, két nekihevült, verejtékes, vulgárisan meztelen és durván erőszakoskodó test nélkül, amelyek vonaglanak, lihegnek és ordítóznak. Abból, hogy a szex milyen fenséges lehet, valamit maguk is megsejtettek, amikor éjszaka szerettek a néptelen miločeri strandokon.

Most pedig ezt a búcsút Françoise-tól Danilo leírhatatlan fájdalomként élte meg. Azt mondják, minden idők misztikusai, bármelyik hiten legyenek is, abban teljesen egyetértenek, hogy a szerelmespár búcsúvételénél nincs nagyobb gyötrem. Ehhez képest minden más fájdalom

semmiség. Egy szerb költő pedig oda vélekedett, hogy „csak asszony miatt szenved az ember igazán”. Amikor Danilo egy időre Szerbiába távozott, Françoise, az elszakadás félelmetes mélységébe zuhanva, valósággal fizikai fájdalmat érzett. Most, hogy Danilo bizonyos időre visszatért Szerbiába, illetve Boszniába, elkerülhetetlen kényszerűség volt inkább, semmint tudatos döntés. Françoise, puhán sorjázva végig az ujjain, hosszan a magáéban tartotta a férfi kezét. Hiábavaló volt a lány hátborzongató rimánkodása, hogy maradjon, ne menjen Bosznia poklába, hiszen mindennap erről írnak a francia napilapok, naponta beszámol róla a francia televízió. Mindhiába. Danilo eltökélte magát, és valamiféle homályos, mintegy víz alatt elsuhanó sejtelemről űzve, elment.

II.

Az 1854. esztendőben a világmindenség kifürkészhetetlen homályából előbukkant Arthur Rimbaud-nak, ennek a fenségesen demiurgoszi költőnek olyannyira erőteljes és magával ragadó alakja, hogy olybá tetszett, misztikus intelligenciája meg intuíciója révén markában tartja az egész életet és világot. Úgy jelent meg, váratlanul, mint a meteor, fölragyogott, s izzásba hozta az egész utána következő költészetet. Lautréamont-nal együtt Rimbaud tudta, hogy a szenvedély sohasem tévelyeg annyit, mint az értelem, mert a szenvedély a józanság egyfajta felső foka. Ezért ő, hogy szóhoz jusson a maga paradicsomi egyértelműségében, lemerül a tudatalattiba, a tenger éjszakai homályában, szívének sötét mélységeiben búvárkodik, ott, ahol a megismerhetetlen, a megfoghatatlan vak erői lakoznak. Nem mondá-e Schleiermacher, hogy a művészet minden lényeges alkotóeleme fellelhető az álomban? Ennek a lenyűgöző költőnek, aki azonban az ifjú poétasülvények igen rossz példaképe lehet, tizenöt éves korában megvan mindene – tökéletes mesterségbeli tudása, ismeri a latin meg a görög költészetet, franciául és görögül beszél, szerteágazó alkimista és ezoterikus ismeretekkel rendelkezik, s mindennek tetejébe húszévesen már egy befejezett költői mű áll mögötte. Itt mindenképpen megemlítendő az a telepátias hatás is, amelyet Rimbaud édesapja, az arab nyelv kiváló ismerője, a Korán francia fordítója gyakorolt fia költészetére. Nemkülönben Rimbaud-

nak a költészetben való megmerítkezése, a misztikum nyelvén szólva: hozzáidomulása. A legkevésbé sem véletlen, továbbá, hogy Rimbaud költészetére a Kelet varázsa, valamint a keleti bölcsek hiedelemvilága és mitológiája is jó hatással van. Az ezoterikus Rimbaud, a hermetizmusnak ez a messiása, az összeférhetetlen ellentétek látnoki feszültségekkel teljes, varázslatos megtestesülése volt: egy személyben nyers és ékesen szóló, istentagadó és hívő keresztény, marxista forradalmár és mindennemű polgári érték védelmezője, kommunista (az oroszok szemében) és a fasizmus előfutára (az olaszok szerint), hazafi és defetista, pimasz, bár szépreményű ifjonc és irgalmas szamaritánus egyszermind. Ez a zabolátlan és szemérmes és élvhajhász romantikus olyasféle nomádnak tetszett Danilo képzetében, aki demiurgoszi előjogokat tulajdonítva magának egyszerűen letér a történelem meg a költészet autóújáról, s aki hátat fordítva a polgári élet összes konvencióinak és egész puritanizmusának a francia nyelvben, úttalan utakra téved, miközben eretnek módon lábbal tiporja a költészet minden, eladdig érvényes szabályát, dogmáját és szentségét. Igen, Rimbaud neve összeforr a kicsapongással és az érzékiséggel, ebben azonban egy szemernyi perverzió vagy szemérmatlenség sincs. Az írás Rimbaud számára mélyről jövő, belső megkísértés volt, rohamokban csúcsosodó szenvedély kultusza. Egész műve, de különösen A szó alkímiája (mely „az összes érzékek összezavarása” istenének szeme előtt készült), nem egyéb, mint varázslatos változata az Orpheusz pokolra szállása mítoszának.

Rimbaud viharzó, vad érzelemvilága, érzéki örömeket hajhászó individualizmusa, szüntelen vágyakozása az ismeretlen után, látnoki próféciái és távoli megérzései, ösztönösen átérezett, színes kifejezésmódja, magas hőfokon működő „diktátori képzelete”, gazdagon szárnyaló, ritmikus invenciója, messianizmusa, forradalmi dühe, ilyen-olyan irányú rajongásai, hiátusai, heveskedései, szeszélyesen váratlan szókihagyásai, megtorpanásai és „mágikus szofizmái”, misztériumok általa felállított konstellációi, túlfűtött érzékisége, a szövegeiben megnyilvánuló ezoteriája, a képzettársítások, képek-képzetek és érzelmek szétszórtsága, melynek – egyebek között – kóros és gyermekneurózisra visszavezethető gyökerei vannak – mindez akrobatikusan, mintegy borotvaélen egyensúlyoz a szakadék fölött. Mindezenközben Rimbaud eksztázisos látomásai, amely a legsötétebb komorsággal és a lehető legnagyobb elragadtatással

párosul egy időben, a maguk hermetikusan áttetsző mivoltában Püthiaként őrzik értelmük titkát, s ez máig korszakalkotó rejtélye az egész világművészetnek. A megismerhető felől a szavakba nem foglalható és a misztikum felé száll alá az út, a misztikum pedig Rimbaud-nál egyfajta önkéntelen vallásosság, melynek nincs is tudatában. A tudatalatti Rimbaud-nál sajátos nyelvezetté szerveződik. Az *Illuminations*, a maga „eredendő talányaival” Danilo szemében több volt mint költészet. A Színvázlatoknak is nevezett kötet villamos töltetű, radioaktív lírai aranytelérje a lélek legmélyebb tárnáiból került elő, azaz Rimbaud egyéniségének lényegi magjából, legtitkoltabb betegségeiből (ezek, kétségkívül, líraiságának igazi forrásai), a nyelvében megnyilvánuló szent megszállottságából, koraérettségéből és zsenialitásából, amelyek egy korai halál csíráit sejtették. Innen a magánvalóság, a misztikum és a szentség érzete. Számos kutató, valóban, szent szövegekként tanulmányozza Rimbaud írásait. Az *Illuminations*-ban a charleville-i legényke csodakamerája a költészetben mind a mai napig nem látott módon békíti össze a lirizmus barbárságát a legkifinomultabb kultúra raffinement-jával. No de a legszebb mondatot az Ikaruszként a mélybe zuhanó Rimbaud-ról René Char írta le: „Jó, hogy eltávoztál közülünk, Arthur Rimbaud, hiszen alig néhányan hisszük el bizonyítékok híján is, hogy lehetséges a boldogság teveled.” Rimbaud-val a költői zsenialitás vilámlámpénye a pillanat egy tört részének idejére beragyogta a világot, majd elfoszlott a természetfelettségben, hogy utána soha többé ne találkozzunk hozzá foghatóval. Márpedig aki önnön tükörképébe merült, természetfelettiként hal is meg. Rimbaud a maga misztikus beavatottságának piedesztáljáról mondhatta A zseni című prózaversében (amely anyagi mivoltának csíráját rejti magában), hogy hiszen „ő mindannyiókot szeretett”.

Danilo a tökéletes arányok titkára a művészetben Vermeer festészetében érzett rá legkorábban, majd Zurbaránnak, e szent révületekbe eső udvari festőnek a munkáiban, aki misztikus verizmusában ügyesen ötvözte és békítette össze a gótikus szellemet a barokk megmunkálással, Leonyid Sejkánál, a nagy rendszerezőnél és a Totalitás Misszionáriusánál, s csak legvégül Valéry meg Rimbaud költészetében. Tessék ide egy ifjút, majdhogynem gyereket képzelni, aki ifjonti, éjszakai magányában, az első bál helyett, Arthur Rimbaud ölelő karjaiba siet. Nem áll nehéz

helyen a magyarázat, mi volt az, ami miatt Danilo olyan mélységesen vonzódott a charleville-i fiatalemberhez, meg hogy honnan ered a Színváltozatok annyira korai és vak imádata. Értjük be annyival, hogy Rimbaud verseinek elolvasása érzékeny, sajgó sebeket ejtett Danilón. Először valamikor 1976-ban olvasott Rimbaud-t, Kotorban. Ebben a városban volt valami az olasz citták, mondjuk, Velence kifinomultságából, ráadásul egyfajta északi fjord mélyébe beékelve – képzeljék el, fjord a mediterrán partvidéken! Később, amikor tanulmányozni kezdte Rimbaud-t, egészen tekintélyes könyvtárat hordott össze róla. Kiváltképp Gérard Baillot-nak Az ismeretlen Rimbaud című remek tanulmánya keltette fel érdeklődését a maga számtalan, precízen kifejtett, eredeti elképzelésével meg vitára készítő felvetésével. Ennek a nem mindennapi könyvnek a különlegessége pedig az a négyszázötven szóból álló szótár volt, amelyet a szerző állított össze Rimbaud költeményeinek elemzéséhez. Hány, de hányféle könyv meg szótár fordult meg Danilo kezében! Még a római katakombákról, a sírgyalázásokról szóló könyveket is tanulmányozta, vagy – például – Szt. Katalinnak a Purgatóriumról szóló traktátumát, amellyel Rimbaud esetleg a charleville-i könyvtárban találkozhatott.

A költészet elől egyedül a pusztaságba lehetséges elmenekülni, ezt tette Rimbaud, aki élete vége felé, mindannyiszor, ha a költészetéről történt említés, metszően éles mondattal nyilaz vissza: „Értelmetlen, nevetséges, undorító.” Maurice Blanchon találóan állapítja meg, hogy itt a költői zseni nem hajlandó saját magára emlékezni. Azt a rémületet látja, melyet Rimbaud még mindig érez, nemkülönben azt a megrendülést, amellyel a költő képtelen volt megbirkózni.

Utazás az ismeretlenbe, ez vezérelte Danilót is, amikor boldogsága csúcán visszatért Boszniába.

A lazac, az egyik legelszántabb és legremekebb halfajta, azt mondják, pontosan emlékszik annak a víznek az ízére, ahol kikelt, az iszapot alkotó ásványok szagára meg az ottani növényekre és állatokra, amelyek a vízben élnek. Szülőhelyének emléke úzi, hajtja, hogy az óceán több száz kilométeres távolságából, elképesztő akadályokon át eljusson egy bizonyos öbölbe, majd ahogyan mindinkább szimatot fog – a pontosan meghatározott folyóba vagy patakba. Ezüstösen fénylő, erőteljes, izmos testét karikába görbítve, a lazac a farkuszonyával rugaszkodik el és ugrik

ki a vízből, kaszkádról kaszkádra lendülve, a levegőben úszva gyűri le a zuhatagos vadvizek háborgó sodrát. A fáradságos és veszedelmes út végén így vergődik el azokba a sekélyebb vizekbe, ahol annak idején a szülei is leívtak, ott fekszik, pihentet maga is a számtalanul sok más lazac társaságában, amelyek sötét hátától megfényesedik a folyófenék. Itt csatlakozik hozzá az ikrás, lerakja petéit, amely a tejjel együtt, nesztelenül, mint a pilinkéző hópehely süllyed alá a kavicsba. A viszontagságos úton szerzett sebekbe belerokkant lazac ekkor már teljesen kimerült, végül elpusztul, anélkül, hogy valaha is viszontlátná a tengert. Az élettelen tetemek bomlásnak indulnak, mígnem a víz fűrtökben partra nem veti őket, ott aztán hegyes csőrükkel az odaseregülő sirályok marcangolják húukat, és vájják ki szemüket. Amikor kitavasodik, a halivadék, planktonokkal táplálkozva, néhány hétig még a patakban marad. Amidőn a lazac aprónép fölserdül, fölszedelőzködik, és a folyók útjain elúszik a tengerig, s a körforgás újraindul.

Nos, akárcsak a megfáradt lazac, Danilo is úgy érezte magát a Bosznia felé vezető útján.

BORBÉLY János fordítása

(Folytatjuk)